

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM BÖLCSÉSZET-
ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KAR
SZEGED

SZAKDOLGOZAT

1956-os forradalom Gyulán és Gyulavárban

Készítette: Csikós Virág

NEPTUN kód: ERFZFB

Történelem BA

Témavezető: Dr. Bencsik Péter

Egyetemi docens

2023

PLÁGIUMNYILATKOZAT
szakdolgozat / portfólió (megfelelő aláhúzendó)

Alulírott CSIKÓS VIRÁG, ERFZEB (név, neptun-kód),
a Szegedi Tudományegyetem Bölcsészeti- és Társadalomtudományi Karának
TÖRTÉNELEMBE szakos hallgatója ezennel büntetőjogi felelősségem
tudatában nyilatkozom és aláírással igazolom, hogy
1956-OS FORRADALOM GYULÁN
ÉS GYULAVÁRIBAN

című szakdolgozatom/portfólióm (megfelelő aláhúzendó) **saját, önálló munkám**; az abban
hivatkozott nyomtatott és elektronikus szakirodalom felhasználása a szerzői jogok
nemzetközi szabályainak megfelelően történt.

Tudomásul veszem, hogy szakdolgozat esetén plágiumnak számít:

- szószerinti idézet közlése idézőjel és hivatkozás megjelölése nélkül;
- tartalmi idézet hivatkozás megjelölése nélkül;
- más publikált gondolatainak saját gondolatként való feltüntetése.

Tudomásul veszem, hogy a plágiummal azonos elbírálás alá esik a mesterséges intelligencia
bármely formájával – részben vagy egészben – készült munka.

Alulírott kijelentem, hogy a plágium fogalmát megismertem, és tudomásul veszem, hogy
plágium esetén szakdolgozatomat a tanszék visszautasítja.

Szeged, 2023. év 04. hó 21. nap

Csikós Virág
aláírás

Tartalomjegyzék

Bevezetés	3
Gyulai előzmények	4
Gyulavári események	8
Kiindulás Gyulaváriba	8
A fegyverek megszerzése.....	9
Gyulavári védelme.....	12
A fegyverek visszaadása.....	13
A hatalom válasza – a megtorlás.....	15
Elfogatások.....	15
A vallatások menete.....	17
A per kezdete.....	18
Ügyvédek	20
A tárgyalás menete	20
Ítélet	25
A kivégzés	27
A többi elítélt szabadulása	28
Összegzés	29
Bibliográfia	31

Bevezetés

Szakedolgozatom témája az 1956-os forradalom azon belül is vidéki eseményre koncentrálva, Gyulára és Gyulavárirra. Az '56-os forradalom nem csak nagyvárosokra korlátozódott, a budapesti események után vidéken egymás után szerveződtek tüntetések. Nem történt ez másképp a két említett településen sem. Dolgozatomat azzal a céllal írtam, hogy bemutassam azokat az eseményeket, amik elvezetnek két fiatal Mány Erzsébet és Farkas Mihály tragédiájához, akiket az akkori hatalom saját ellenségének tartott.

A dolgozatomat három fő részre bontottam, az első részben előzményként ismertetem a gyulai eseményeket, hisz a két település már akkoriban is szorosan összekapcsolódott egymással, valamint Gyuláról indultak ki az események, amik később Gyulavárit is elérték. A második részben szó van az 1956. december 17-én történt gyulavári eseményekről: részletesen bemutatom, hogyan sikerült a fiataloknak fegyvert szerezni, valamint, azt, hogy miket tettek annak érdekében, hogy megvédjék szülőfalujukat. A harmadik, egyben utolsó részben kitérek a hatalom válaszára, ami már a megtorlás volt, elsősorban a pert szeretném ebben a fejezetben bemutatni. Már előre eldőlt Mány Erzsébet és Farkas Mihály sorsa a tárgyalások előtt, példát szeretett volna statuálni az akkori hatalom, ezt az is bizonyítja, hogy nyílt tárgyalást rendeztek.

Gyulai előzmények

1956. október 23-án Budapesten kitört a forradalom, aminek a híre 2-3 nappal később érkezett meg Békés megyébe. A különböző rádióhíradók ellentmondó adásai mellett a Budapestről, Debrecenből és Szegedről hazaérkező diákság szolgált pontosabb információval a gyulai lakosságnak. A hírek hatására kisebb tüntetések alakultak ki a fiatalok vezetésével október 26-án délután, először Békéscsabán és Gyulán. Az október 26-án kirobbant tüntetés vezéralakja Simonyi Imre¹ költő volt. Aznap ő még igyekezett az indulatokat mederben tartani beszédekkel, de mikor odaért a tanácsháza elé, akkor már volt ott egy nagyobb tömeg, 300-400 fő, főleg fiatalokból állt. A tömeg a belvárosban található szovjet emlékműhöz vonult, ahol elhangzott a Nemzeti Dal, valamint Simonyi próbálta lenyugtatni a tömeget, néma tüntetésre akarta rávenni őket a város többi pontján. Nem hallgattak rá, majd hozzáálltak a szovjet emlékművön található csillag ledöntéséhez, majd ezután sok helyen leverték a vörös csillagokat, valamint a gyűlölt neveket viselő utcanév táblákat is.² Ezután a harisnyagyárhoz mentek, ahol a munkások letették szerszámaikat és csatlakoztak a tömeghez, akik a tanácsháza elé mentek vissza, miközben antikommunista jelszavakat mondogattak. A tanácsháza erkélyéről Szabó János tanácselnök-helyettes próbált szólni a tömeghez, de nem járt sikerrel. A tüntetés résztvevői másnap reggelre újabb felvonulást hirdettek. Ez a megmozdulás volt az elsők között a megyében.³

Másnap, október 27-én meg is történt az újabb tüntetés. A rendezetten vonuló tömeghez üzemenként, intézményenként csatlakoztak az emberek. A tömeg a városháza felé haladt, ami ekkor már 8000 fős is lehetett.⁴ Kommunista-ellenes jelszavakat hangoztatott a tömeg a következő követeléseket fogalmazták meg: a város vezetőit vonják felelősségre, a párthelyiségeket alakítsák át lakásokká, Gyula legyen megyeszékhely, október 23-a legyen nemzeti ünnep. A vállalatok, az üzemek és a hivatalok dolgozói küldötteket választottak, akik képviselték őket városi szinten. A gyulai lakosság egységesen foglalt állást a forradalom mellett. Mindeközben az utcán már eléggé felforrósodott a hangulat, akik fel akartak szólni a

¹ 1945 és 1950 között különböző lapoknál dolgozott szerkesztőként, majd el kellett hagynia Gyulát, ahova 1956-ban visszatért és a Gyulai Hírlap főszerkesztője lett.

² Erdész Ádám: A forradalom fordulópontjai. A részvétel és támogatottság intenzitása egy alföldi városban, Gyulán. In: Miklós Péter (szerk.): *Forradalom közelnézetből. Az 1956-os forradalom és szabadságharc vidéki eseményei*. Hódmezővásárhely: Tornyai János Múzeum és Közművelődési Központ – Emlékpont. 2017. 58.

³ Görgényi Ernő: Forradalmi események Gyulán és Gyulaváriban 1956-ban. OKTV pályamunka. Gyula, 1993. 9.

⁴ Erdmann Gyula: 1956 Gyulán. <https://oktober23alapitvany.hu/wpcontent/uploads/2016/06/1956Gyulan.pdf> (Letöltés ideje: 2023. 04. 05.) 262.

tanács tagjai közül, őket le akarta a tömeg dobni a városháza erkélyéről, senkit nem akartak meghallgatni.⁵ A feszült helyzetben a tanács és a párt vezetői, valamint az ideiglenes forradalmi bizottság Nádházi Jánostól reméltek segítséget. Nádházi János az események kitörésekor mindössze 35 éves volt, nagyon népszerűségnek örvendett a gyulai lakosság körében. 1945-1948 között szociáldemokrata járási titkár volt. 1948-ban, a kierőszakolt pártegyesüléskor nem vették át a Magyar Dolgozók Pártjába, arra hivatkoztak, hogy jobboldali. Az 1956-os forradalom kitörésekor szabósegédként dolgozott. A tüntető tömeg közül kerítették elő, ezután beszédet is tartott.⁶

M. Szabó András az 1940-es és 1950-es években szintén szociáldemokrata politikus volt, majd 1956-ban Gyula város megbízott polgármestere lett.⁷ 1945 után Nádházi közvetlen munkatársa, 1947-ben szociáldemokrata vezető lett, viszont 1948-ban nem lépett be az MDP-be.⁸ Az akkori polgármester a következőképp emlékszik vissza az október 27-i tüntetésre, valamint Nádházi beszédére: *„27-én reggel elszabadultak az indulatok, az egész város méhkasként felbolydult. Én a Kertészeti Vállalat dolgozóival vonultam a Petőfi térre, amikor a nagy kőhídon három fiatalal találkoztam össze, akik kérdezték a nevemet, és afelől érdeklődtek, hogy hol van Nádházi János. Arra kértek, hogy mindenképpen kerítsem elő a barátomat. Ez így is történt... Életem – és talán másoké is – egyik legboldogabb napja volt, amikor Nádházi János barátom és sorstársam a Városháza erkélyéről beszédet mondott a sok ezres gyulai és a környékről összegyűlt emberekből álló lelkesült tömegnek. Már első szavaival megbékélésre és a törvények betartására szólított fel mindenkit. Megható volt, amikor azt mondta, hogy fogjuk meg egymás kezét.”*⁹ Nádházi János is hasonlóképpen emlékezett vissza a beszédére, aminek köszönhetően sikerült megfékezni az indulatokat a városban: *...Életem legmeghatóbb és legszebb másfél órája következett ezután. Beszédemben békére kértem az embereket, s arra, tegyék félre a gyűlöletet... De azokat, akik gyilkosságokat követtek el, s embereket szabadságukban korlátoztak, s más bűnöket követtek el, azokat felelősségre fogjuk vonni.*¹⁰ Tehát Nádházi békességre intette a lakosságot, semmiféle erőszakosságra nem buzdította őket.

⁵ Görgényi: Forradalmi események Gyulán, 9.

⁶ Erdmann: 1956 Gyulán, 262.

⁷ Gyulaváriné Szilágyi Ágnes (ö.á.): *1956 Gyulán. Emlékezések*. Gyula: Mogyoróssy János Városi Könyvtár, 2017. 57.

⁸ Erdmann: 1956 Gyulán, 263.

⁹ M. Szabó András: Emlékezés – Hatvan éve történt. *Bárka*, 24. évf. (2016) 5. sz. 13.

¹⁰ 10 éve halt meg Nádházi János, a gyulai 56'-os Forradalmi Bizottság elnöke.
<https://oktober23alapitvany.hu/archivum/927> (Letöltés ideje: 2023. 04. 07.)

Aznap délután az intézmények képviselői 15 tagú ideiglenes forradalmi bizottságot választottak, elnöke Nádházi János lett, másnap szintén választások voltak, ezúttal 33 tagú forradalmi bizottságot és az abból kiváló hét fős intéző bizottságot választották meg. Az irányító szerv az újonnan alakult intéző bizottság lett, a későbbiekben forradalmi bizottság néven működött, de a hivatalos neve Gyula Város Nemzeti Forradalmi Bizottsága volt. Elnöknek szintén Nádházi Jánost választották, helyettesnek M. Szabó Andrást, aki Gyula város megbízott polgármestere lett.¹¹

A megalakult forradalmi bizottság elsődleges célja a véres események és az erőszak elkerülése volt. Ennek érdekében már az első nap létrehozták Gyulán a Nemzetőrséget, viszont intézkedési jogukat csak hivatásos rendőr jelenlétében gyakorolhatták. A Nemzetőrség parancsnoka Nátor József lett, aki a Horthy-korszakban katonatisztként szolgált, viszont Nádházi és néhány vezető társa néhány nap alatt leváltotta és átkerült Lőrincz János és Radóczy András ellenőrzése alá.¹²

Az október 27-i tüntetés után visszatért a városba az élet, bár még mindig forradalmi lázban égtek az emberek, viszont visszatértek a munkájukhoz, Nádházi kérte is a lakosságot, hogy ne álljon meg a munka a városban. Hirtelen megjelent egy száz fős réteg főleg munkások köréből, akik aktívan támogatták a forradalmat, tagjai tisztséget vállaltak az újonnan megválasztott bizottságokban, nemzetőrségbe is beléptek, valamint elfoglalták a várat és őrszolgálatot adtak. Eközben a forradalmi bizottság határozottan tette a dolgát, néhány megbízhatatlan rendőrtisztet, valamint négy kommunistát védőőrizetbe vettek, akik ellenszenves szerepet játszottak a forradalom kitörésekor, emellett támogatták az intézményi forradalmi szervezetek alakulását és működését. November első napjaira a forradalom teljes győzelmet aratott a városban, még élénken élt az emberekben az október 27-i tüntetés lángja.¹³

November 4-én következett be a szovjet bevonulás, ami a forradalom leverésének kezdő dátuma, viszont Gyulán a bevonulás kezdetben csak közvetve befolyásolta az eseményeket, ugyanis a forradalmi bizottság december közepéig a kezében tartotta az irányítást. Gyulára a szovjet tankok nem léptek be, de a szomszédos Békéscsabára igen, ahol fegyverhasználatra is sor került. Aznap Gyulán semmi különösebb esemény nem történt, kiengedték a védőőrizetben tartott kommunistákat, valamint november 6-án lefegyverezték a nemzetőrséget, majd a szovjet tankok nyomására eltávolították a fiatalokat a várból. A Kádár kormány november 9-én előírta

¹¹ Erdész: A forradalom fordulópontjai, 61–62.

¹² Görgényi: Forradalmi események Gyulán, 11.

¹³ Erdész: A forradalom fordulópontjai, 64–65.

a tanácsok végrehajtó bizottságainak, hogy kezdjék el a munkát. November 11-én kettős hatalom alakult ki Gyulán. Továbbra is működött a forradalmi bizottság, valamint a végrehajtó bizottság. Enyedi G. Sándor tanácselnök próbált tárgyalni a forradalmi bizottsággal és szeretne volna a tagokat egy új irányító szervbe bevonni, Nádházi Jánosnak tanácselnök-helyettesi pozíciót, M. Szabó Andrásnak pedig végrehajtó bizottsági titkári pozíciót ajánlott fel, előbbi elfogadta, viszont az utóbbi nem.¹⁴

Ezután az utolsó erőfeszítések a városban a forradalom mellett decemberben voltak. December 6-án délelőtt 8000 ember tüntetett, országszerte néma tüntetések voltak így itt sem történt máshogy. Ismét Nádházi tartott beszédet és a forradalmat dicsőítette. Ezen a napon zajlott le a fekete kendős asszonyok tüntetése is Gyulán, gyászolták a forradalom elesett hőseit, valamint megkoszorúzták a világháborús hősök emléktábláit is, a főszervező Sárdi Mártonné volt, aki beszédet is tartott. A forradalmi időszak utolsó felemelő eseménye december 13-án volt Gyulán, mikor két órán át elnéptelenedtek az utcák, ugyanis a kommunisták Kádár mellett akartak tüntetni, erre a forradalom hívei kiadták a jelszót: aki abban az időben az utcákon van, az Kádár híve, így váltak üressé az utcák. December 17-én Gyulára is bevonultak a szovjet tankok, amik a magukkal hozták a kádári karhatalom egyre keményebb és embertelenebb megtorlását.¹⁵ Az e napon történt események vezetnek a gyulavári eseményekhez, ami tragédiával végződött.

¹⁴ Erdész: A forradalom fordulópontjai, 65–66.

¹⁵ Erdmann: 1956 Gyulán, 269–270.

Gyulavári események

Kiindulás Gyulaváriba¹⁶

1956. december 17-én a forradalom okozta fellángolás véget ért Gyulán. Az ottani rendőrséget karhatalmisták egy csoportja vette körül, valamint szovjet páncélautók is jelen voltak.¹⁷ Állítólag azért vonultak ki, mert úgy tudták, hogy a tömeg el akarja venni a fegyvereket, és egyesek hajlandóak is kiadni azokat.¹⁸ Gyulai emberek jelentős csoportja összegyűlt és a fogvatartottak kiszabadulását követelték. Ennek hatására a karhatalom könnygázt is bevetett a tömeg ellen, de nem jártak eredménnyel, ekkor a tömeg feloszlata céljából lövéseket adott le, bár a földre céloztak, mégis lett belőle egy súlyosabb és két könnyebb sérülés.¹⁹ Később ennek a hatására bontakoztak ki azok az események Gyulaváriban, amelynek a kimenetele két halálos ítélet meghozatala lett. A korábban bevezetett kijárási tilalomnak köszönhetően a tüntetők csoportja ezután elhagyta a helyszínt.²⁰ A pufajkások egész este járták Gyula utcáit és magánházakba is behatoltak.²¹ Később az ügyész, név szerint Dr. Sajti Imre is elismerte, hogy a tömegoszlatakor történtek atrocitások. Gortka József akkori százados utasítást kapott, hogy miután Gyulán rendet csináltak, egy egységet küldjön ki Gyulaváriba. Tehát a vári emberek félelme nem volt alaptalan, azonban azt a parancsot, hogy Váriba egységet küldenek ki a gyulai tüntetés miatt, később visszavonták.²² A december 17-i esemény híre gyorsan elterjedt Gyulaváriban, azt híresztelték, hogy a karhatalom a településre készül kimenni.²³

Mány Erzsébet a húgával december 17-én este 5 óra körül sétált Gyulán, amikor lövöldözéseket hallottak az állomás körül. Mány Erzsébet szerint: *„Az utcán több helyen volt tömeg, megítélésem szerint 100-150. Ezek nem lőttek a karhatalmistákra, csupán a karhatalmisták lőttek. Mi kb. 30-an álltunk az Árpád u. sarkán. Arrafelé is lőttek a karhatalmisták, pedig mi nem lőttünk vissza, fegyverünk nem volt”*. Ekkor a tömegben egy Bubi²⁴ nevezetű bányászfiú vetette fel az ötletet, hogy menjenek ki Gyulaváriba és segítsenek

¹⁶ Gyulavári a román határ melletti település, 1977-ig önálló község volt. Később Gyulához csatolták.

¹⁷ Erdmann Gyula: *Békés megye 1956-ban. Források. I. kötet*. Gyula: Békés Megyei Levéltár. 2006. 36.

¹⁸ Németh Csaba: *Miért halt meg Mány Erzsébet?* In: Szatmári Imre (szerk.): *A Békés Megyei Múzeumok Közleményei 36*. Békéscsaba: A Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága, 2012. 208.

¹⁹ Erdmann: *Békés megye 1956-ban. I.*, 36.

²⁰ Erdész: *A forradalom fordulópontjai*, 67.

²¹ Erdmann: *Békés megye 1956-ban. I.*, 36.

²² Németh: *Miért halt meg Mány Erzsébet?*, 208.

²³ Erdmann: *Békés Megye 1956-ban. I.*, 36.

²⁴ Róla nem derült ki, hogy ki is volt ő pontosan.

neki fegyvert szerezni. Ekkor csatlakozott hozzájuk Boros Ferenc²⁵ is, de ebben a tömegben leginkább nők voltak jelen. A tömegben elterjedt az a hír, miszerint a fiatalokat összegyűjtik és elhurcolják a Szovjetunióba, ezért is volt szükséges fegyvert szerezzenek.²⁶

Farkas Mihály délután 5 óra körül indult el Gyulaváriból Gyulára, még be sem ért a városba, de már hallotta a lövöldözést. Menet közben találkozott Mány Erzsébettel és a húgával Mány Máriával, a két lány édesapjával, Mány Mihállyal, Boros Ferencsel és egy számára idegennel (aki a Bubi nevezetű férfi lehetett). Az idegen személy kiabált út közben, hogy menjenek ki Váriba. Mány Erzsébet azt mondta, fegyvert szerezni mennek oda, mert segíteni szerettek volna a gyulaiakon a karhatalmistákkal szemben. Farkas szerint Mány és a másik idegen személy volt a fő hangoskodó.²⁷

A fegyverek megszerzése

Gyulaváriban ekkor a közhangulat nyugtalan volt, mert hallották a lakosok a karhatalmisták lövéseit. Akik a munkából tartottak hazafele Gyuláról, terjesztették a hírt, hogy a városban a pufajkások a tömegbe lőttek és sok a sebesült meg a halott. Ezért este 6 órakor már csoportosan álltak az emberek az utcákon. A főleg fiatalokból álló csoportok egyes tagjai elhatározták, hogy megvédik Várit a pufajkásoktól, viszont ehhez fegyverre volt szükségük.²⁸

Amikor Mányék megérkeztek a településre, akkor a szövetkezet sarkánál láttak egy kb. 25 fős tömeget és csatlakoztak hozzájuk. A tömegben találkoztak Szilágyi Istvánnal²⁹, majd elindultak velük a tanácsházára, utána a rendőrszóra.³⁰ Bálint Sándor törzsőrmester a rendőrszón tartózkodott, tőle akartak választ kapni a gyulai eseményekre. Ekkor még a tömeg nem kezdett el követelőzni, és úgy tűnt, nem lesz komolyabb rendbontás sem. Az emberek beszélgettek az őrszón a rendőrökkel, majd Bálint törzsőrmestert megkérték, hogy telefonáljon be Gyulára.³¹ Ezután a helyszínen Mány Erzsébet elmondta, hogy azért jöttek, hogy fegyvert szerezzenek és segítsenek az embereknek. A fiatal lány későbbi elmondása szerint, nem ő volt a fő hangadó, csupán szenvedélyesebben mondta a szöveget, amelynek hatására az emberek egymást buzdították a karhatalmistákkal szemben. Ekkor a tömegből többen is bementek a rendőrszóra fegyvereket követelni, köztük Szilágyi, Boros és Farkas is. Mány nem ment be,

²⁵ Gyulai lakos. Részt vett 1956. december 17-én a fegyverek kihozatalában, valamint csatlakozott a csoporthoz, akik kiálltak a hírhoz a karhatalmistákkal szemben.

²⁶ Erdmann Gyula: *Békés Megye 1956-ban. Források. II/2. kötet.* Gyula: Békés Megyei Levéltár. 2007. 488–489.

²⁷ Erdmann: *Békés megye 1956-ban. II/2.*, 494.

²⁸ Németh: *Miért halt meg Mány Erzsébet?*, 210.

²⁹ Gyulavári lakos, szintén részt vett az 1956. december 17-i eseményekben.

³⁰ Erdmann: *Békés megye 1956-ban. II/2.*, 489.

³¹ Erdmann: *Békés megye 1956-ban. II/2.*, 515.

azonban ő azt látta, hogy kihoztak négy fegyvert, erőszak nélkül.³² Dandé János a következőket említette, arról, hogy erőszakmentes volt a fegyverkihozatal: „*Ideadták a katonák a fegyvereket, tessék vigyétek! De úgy volt a vádiratban, hogy erőszakos. De, de hiába mondta az ember, hogy úgy volt. Volt egy őrnagy úr, aki rendszer ellen.*”³³ (Érdekes, hogy a rendőrség és a határőrség tagjait a perek során nem vonták felelősségre, tanúnak hívták be őket.) Fegyver Hupli Lászlónál, Arató Zoltánnál és további két idegen személynél volt. A Fehér-Körös hídjához³⁴ irányították őket, hogy ha baj lenne, akkor adjanak jelet.³⁵

Bálint törzsőrmester megerősítette, hogy a rémhíreket már jóval azelőtt hallotta, hogy Mányék megérkeztek volna. Szerinte a gyulaiak nem befolyásolták a tömeget, és már az is szította a hangulatot, hogy a karhatalmisták előző éjjel lövöldöztek városszerte.³⁶

Miután nem sikerült annyi fegyvert kihozniuk a rendőrőrsről, amennyit elképzelték, a többség úgy döntött, hogy a közeli határőrséghez megy, hátha ott sikerrel járnak.³⁷ Az épületben Rausz Dénes alhadnagy, Kertész István törzsőrmester, valamint egy másik alhadnagy tartózkodott. Kertész próbálta lebeszélni a tömeget arról, hogy fegyvert szerezzenek, azonban Mány Erzsébet, Boros Ferenc, Farkas Mihály és Sebestyén Ferenc nem változtatott az álláspontján.³⁸ Csizmadia örvezetőt beküldték Gyulára délután 5 óra körül, mert a telefon-összeköttetés megszakadt és nem tudták pontosan, hogy mi a helyzet Gyulán a lövöldözésekkel kapcsolatban. Ő menet közben meggondolta magát és visszafordult. A 200 fős tömeg este 9 körül ért az őrs elé. A tömegben egyre jobban elterjedt, hogy vegyék el a fegyvereket az őrsről és menjenek segíteni Gyulára a fiataloknak. Kertész törzsőrmester szerint ezt egy férfi terjesztette, miután azonban, Mány Erzsébet megérkezett, ő töltötte be a „vezérszerepet”.³⁹ Dandé János⁴⁰ szerint a gyulaiak részéről Mány Erzsébet volt a legfőbb hangoskodó, a váriak részéről pedig Szilágyi István.⁴¹

A tömeg egyik fele elindult a határőrsre intézkedni, hogy több fegyverhez jussanak. Majd amikor a tömeg másik fele Mány Erzsébettel együtt odaérkezett, kiderült, ugyanaz a helyzet mint a rendőrőrsön, nem akarják kiadni a fegyvereket. Ekkor többen méltatlankodni kezdtek, köztük Mány Erzsébet is, aki olyasmiket mondott, hogy: „*Micsoda dolog ez, hogy nem adják*

³² Németh: *Miért halt meg Mány Erzsébet?*, 210.

³³ Gyulaváriné (őá): *1956 Gyulán. Emlékezések*, 52.

³⁴ Gyulát és Gyulavárit összekötő híd.

³⁵ Németh: *Miért halt meg Mány Erzsébet?*, 210.

³⁶ Németh: *Miért halt meg Mány Erzsébet?*, 210.

³⁷ Németh: *Miért halt meg Mány Erzsébet?*, 211.

³⁸ Görgényi: *Forradalmi események Gyulán*, 25.

³⁹ Németh: *Miért halt meg Mány Erzsébet?*, 211.

⁴⁰ Gyulavári lakos. Ő is tagja volt annak a csoportnak, akik meg akarták védeni a karhatalmistáktól Gyulavárit.

⁴¹ Erdmann: *Békés megye 1956-ban. II/2.*, 498.

ki a fegyvereket, ugyanakkor a kommunisták viszik ki az ifjúságot a Szovjetunióba, mint ahogy az Gyulán is folyik.” Farkas szerint Mány szavaira annyira elmérgesedett a helyzet, hogy a csoport egy része behatolt az őrre, az ajtót is betörték.⁴² Kiss Lajos határőr próbálta a tömeget csitítani, azonban nem igazán hallgattak rá. Beszámolók szerint a fiatal lány megfenyegette őt, hogy szét kell ütni a fejét. Később Szilágyi lett a hangadó, aki leszidta azokat az embereket, akik nyugtatni próbálták a tömeget, majd az őrre is ő ment be először. A fegyvereket Kertész törzsőrmestertől követelték. Kieleződött a hangulat. Kertész elmondta a társaságnak, hogy nem adhatja ki a fegyvert, mert fél, hogy ezért föbe lövik, ha kiviszik a fegyvereket, akkor saját felelősségre tegyék és számoljanak a lehetséges következményekkel. Ebbe már a tömegből többen belementek. Szilágyi ment be először Farkas Mihállyal együtt, a határőröket beszorították egy szobába, majd feltörték a fegyverraktárakat. Mány Erzsébet amíg a főhadnaggyal beszélgetett, addig 30-40 fő ment be az őrre.⁴³

A fegyverek két helyen voltak: a készenléti, valamint az őrszoba melletti raktárban. Az egyik raktárajtót Székely Mihály törte fel egy otffelejtt csendőrségi szuronnal, amelyet később lefoglaltak bűnjelként. A fegyverek kiosztása közben áramszünet volt, nagy volt a zaj meg a zűrzavar is, így nem lehet megállapítani, hogy ki adogatta ki a fegyvereket a többieknek. Az is elképzelhető, hogy mindenki azt vitt ki, amit tudott.⁴⁴

Miután Mány kiment a folyosóra összetalálkozott Bubival, aki látta, hogy nincs nála fegyver, ezért a raktárból adott neki egy rakétapisztolyt öt lövedékkel. Azt is elmagyarázta neki, hogyan kell használni. Egyes vélemények szerint lehet, hogy ha itt nem fogadja el a fegyvert, akkor a fiatal lány elkerülte volna a halálbüntetést.⁴⁵

Így a „spontán alakulatnak” ellenállás nélkül sikerült hozzájutniuk a fegyverekhez. Csoportokba verődve 100-200 ember elindult a Fehér-Körös hídjához, mire odaértek 35-40-en lehettek, közülük 17-18 volt fegyveres.⁴⁶

Szántó Mihály (aki mindössze 17 éves volt az események idején) visszaemlékezése szerint nem is kellett kikérni a fegyvereket, mert azt őrizetlenül hagyták. Akkoriban a Nemzetőrség védte a határt. Volt közöttük egy erős ember (Székely Mihály), aki leverte a lakatot és úgy tudták kihozni az összes fegyvert.⁴⁷

⁴² Erdmann: *Békés megye 1956-ban. II/2.*, 490. 495.

⁴³ Németh: *Miért halt meg Mány Erzsébet?*, 212–213.

⁴⁴ Erdmann: *Békés megye 1956-ban. II/2.*, 515.

⁴⁵ Németh: *Miért halt meg Mány Erzsébet?*, 213.

⁴⁶ Görgényi: *Forradalmi események Gyulán*, 25.

⁴⁷ Gyulaváriné (öá): 1956 Gyulán. *Emlékezések*, 130.

Későbbiekben ez a cselekmény súlyos következményekkel járt, mert a fegyvereket megszerző embereket elítélték. Mány Erzsébet 1 db rakétapistolyt szerzett, Farkas Mihály 1 db karabélyt három tár lőszerrel. Zsótér Mátyás 1 db géppisztolyhoz jutott két tárral, Szilágyi Istvánnál nem volt fegyver, mert ő addigra elment máshová és csak később ment vissza. További személyek az alábbiakat vették magukhoz: Dandé Jánosnál volt 1 db golyószóró 2 db töltött rakasszal, Turi Istvánnál nem volt fegyver, ő csak ott tartózkodott. Szántó Sándor 1 golyószórót szerzett 2 rakasszal, ifj. Bay Mihály később jutott géppisztolyhoz. Boros Ferenc 1 db pisztolyt és még 1 db géppisztolyt vett magához, Rusz Mihály egy géppisztolyhoz jutott, miután a raktárt felfeszítette. Szabó János az őrszobáról vett el egy karabélyt 60 db lőszerrel még a raktárak felfeszítése előtt, Kiss Á. Ferenc is egy karabélyt vett magához, Erdős András 1 db géppisztolyt és 1 db pisztolyt, Erdős József átvett Farkas Mihálytól 1 db géppisztolyt. Ezenkívül a csoport hozzájutott még egy pisztolyhoz és 1 db géppisztolyhoz is, azonban ezeknek a sorsa nem ismert. Kivittek továbbá 6000 db lőszer is.⁴⁸

Gyulavári védelme

A határőrségtől tehát sikerült fegyvert szerezniük, ennek során nem alkalmaztak erőszakot (később mégis meggyanúsították őket, hogy erőszakkal vették el a fegyvereket). A megszerzett fegyverekkel elindultak a Fehér-Körös hídjához, ott Farkas Mihály vezetésével (volt katonai tapasztalata) készültek a védelemre. A terv az volt, hogy ha megérkeznek a pufajkások, akkor nem engedik be őket Váriba.⁴⁹ Farkas a következőket mondta: *„Lezárjuk a hidat – volt a szándékunk, ha jönnek, és sokan vannak, akkor mindenki szaladjon, ki merre lát, ha kevesen vannak, akkor felvesszük a harcot. Az a nézet alakult ki, ha harckocsi vagy két-három teherautónyi karhatalom jönne, nem vesszük fel a harcot.”*⁵⁰

Mindössze egyetlen lövés dördült el azon az estén, az is Zsótér Mátyástól származott, aki elmondása szerint ittas állapotban volt és azért lőtt a levegőbe, hogy a társai várják meg félúton a híd felé.⁵¹

Este 10 órakor vették fel az állásukat a hídnál. Mikor a hídhöz értek, pár emberben felmerült a gondolat, hogy talán mégis vissza kéne vinni a fegyvereket. Ezt legfőképp Szilágyi ellenezte, aki szónoklatot is tartott, hogy legalább Gyulavárit védjék meg. Fél 11 körül 19 fegyveres gyűlt össze a hídnál, voltak olyanok is, akik csak kíváncsiságból csatlakoztak a társasághoz. Farkas

⁴⁸ Erdmann: *Békés megye 1956-ban. II/2.*, 516–517.

⁴⁹ Vánsza Pál: *Egy máskéntgondolkó életutja*. H.n.: szerzői kiadás, é.n. 37.

⁵⁰ Erdmann: *Békés megye 1956-ban. II/2.*, 495.

⁵¹ Erdmann: *Békés megye 1956-ban. II/2.*, 491., 496.

Mihály osztotta be a csoportot, hogy ki hol helyezkedjen el. A híd lezárása volt a cél, továbbá elmondta a többieknek, hogy fedezzék magukat a partnál. Dandé János és Szántó Sándor a golyószórókhoz ment, nekik Farkas parancsba adta ki, hogy ha meglátják a gépkocsikat, akkor adjanak le zárótüzet. A vezetőjük folyamatosan járta körbe a csoportot egy karabéllyal és ellenőrizte őket. Az volt az utasítása, hogy amikor a gépkocsik a kanyarban haladnak, akkor nyissák meg a tüzet, mert úgy a legelőnyösebb. Továbbá azt is mondta, hogy ha leadja a figyelmeztető lövést, akkor az össztüzet feltétlen meg kell nyitni. Így szakszerű tüzelőállás alakult ki. Katonailag Farkas irányította a csoportot, mert ő rendelkezett tapasztalattal, viszont Dandé szerint azért lett Farkas a parancsnok, mert az övénél is nagyobb volt a szája. A fegyverszakértő szerint eredményesen meg tudtak volna támadni két-három gépkocsit.⁵²

Itt többféle nézet alakult ki: miszerint egy csapat a hidat védi, míg a másik elindul Gyula fele felderíteni, hátha jönnek a karhatalmisták. A gyulai útra mindenki vállalkozott, végül 7-8 személy ment el, a többiek ott maradtak őrizni a hidat. Az elmenő csoportban volt Mány Erzsébet és a húga, Mány Mária, Ruzs János, Boros Ferenc, Szabó János, Arató Zoltán és Hupli Ferenc is. Útközben Hupli Ferenc és két társa felköltötték Bay Mihályt, adtak neki egy géppisztolyt és ő is csatlakozott hozzájuk. Megbeszélték, ha van valami baj útközben, akkor fellőnek egy rakétát, és akkor a hídnál maradtak a segítségükre sietnek. Útközben találkoztak pár fiattal, akiktől megtudták, hogy a rendőrségen voltak, ahol pár pofon után hazaengedték őket. Itt azt is megtudták, hogy lövöldözés van a városban. A csapat a Dugó-hídig⁵³ jutott el, viszont nem találkoztak karhatalmistákkal. Ezután a Mátyás király utca⁵⁴ fele haladt a csoport, és ekkor odament hozzájuk egy rendőrtörzsőrmester, aki mindenáron le akarta beszélni a csoportot, arról, hogy ellenálljanak, mivel a városban a karhatalmisták lövöldöznek. Éjjel 2-3 óráig kint beszélgettek az utcán, majd Mány Erzsébet hazament lefeküdni. Az otthonában tartózkodott egy Demeter nevű vasutas⁵⁵, akinek Mány átadta a csoportnál lévő rakétapisztolyt.⁵⁶

A fegyverek visszaadása

A hídnál lévő csoporthoz Lengyel Imre tanácselnök-helyettes ment ki szólni, hogy menjenek haza, addig míg senkinek sem esik bántódása. Zsótér Mátyás megerősítette, hogy éjfél körül

⁵² Németh: *Miért halt meg Mány Erzsébet?*, 214.

⁵³ A Gyulára tartó főút mellett található ez a kis híd.

⁵⁴ Dugó-hídtól nem messze található, ebben az utcában lakott Mány Erzsébet.

⁵⁵ Nem mert kimenni Gyulaváriba, így Mányéknál töltötte az éjszakát.

⁵⁶ Erdmann: *Békés megye 1956-ban. II/2.*, 491. 492., 517.

jöttek ki nekik szólni, hogy vigyék vissza a fegyvereket.⁵⁷ Lengyel Imre szerint: „*Én ekkor egy határőrrel ki is mentem a hídhhoz, szépen beszéltem a fiúkhöz, hallgattak a jó szóra és a fegyverüket behozták.*”⁵⁸

Időközben a gyulavári szülők aggódva mentek összeszedni a gyerekeiket. Többségüket sikerült rábeszélni, hogy tegyék le a fegyvert és menjenek haza. Volt, aki eldugta vagy eldobta a fegyvert és a lőszer, azonban voltak olyanok is, akik visszavitték a határőrségre.⁵⁹ Közben visszatért éjfél körül az a csapat is, akik elindultak Gyula fele. Ők is visszavitték a fegyvereket, viszont Bay Mihály és Arató Zoltán nem tették ezt, hanem „felvértezve” hazaindultak. Bay Mihály a háza előtt rejtette el, fűvel letakarta. Másnap azonban jelentette, hogy vannak nála fegyverek. 180-200 db lőszer kivételével visszakerültek azok az őrsre.⁶⁰

Hogy miért nem jöttek ki a pufajkások aznap este Gyulaváriba? Erre az a válasz, hogy volt közöttük egy besúgó, aki értesítette a karhatalmistákat, hogy mi készülődik a faluban. Ezt az a tény is alátámasztja, hogy név szerint azokat az embereket szedték össze a következő éjszakákon, akik a hídnál voltak. Több ember elmondása szerint Sebestyén Sándor volt az, aki betelefonált és jelentett a vári helyzetről. Molnár Mihály munkástanácselnök próbálta Kertész Imrét lebeszélni arról, hogy jelentse az esetet, de már késő volt, ugyanis akkorra már tudatta az orosházi zászlóaljparancsnokkal az akciót.⁶¹

⁵⁷ Németh: *Miért halt meg Máty Erzsébet?*, 215.

⁵⁸ Erdmann: *Békés megye 1956-ban. II/2.*, 504.

⁵⁹ Árpási Zoltán: Amiről beszélgettünk, az már történelem. *Eső irodalmi lap*. 2000/3. <https://www.esolap.hu/archive/9/166.html> (Letöltés ideje: 2023. 01. 18.)

⁶⁰ Erdmann: *Békés megye 1956-ban. II/2.*, 518.

⁶¹ Görgényi: Forradalmi események Gyulán, 25–26.

A hatalom válasza – a megtorlás

Elfogatások

Aznap éjjel a karhatalom tehát a besúgói jelentés miatt nem ment ki Gyulaváriba, inkább kivárt. A rendőrség azonban már másnap elindította az eljárást és őrizetbe vették azokat az embereket, akik fegyvert szereztek és kiálltak a hídhöz, valamint a másik csoportot is, akik elindultak Gyulára felderíteni.⁶² A fiatalok hallgattak az idősekre, a fegyvereket visszavitték, volt, aki letette majd hazament, néhányan el is menekültek. Január elejéig 16 embert tartóztattak le a karhatalmisták közülük.⁶³

Egyedül Hupli László és Arató Zoltán menekült meg, a többi résztvevőt letartóztatták. Az első napon, december 18-án elfogták Farkas Mihályt, Zsótér Mátyást, Szilágyi Istvánt, Boros Ferencet és Ruzs Jánost. 20-án Bay Mihály is rendőrkezre került, ezután sor került Szántó Sándorra, Székely Mihályra, Szabó Jánosra, Berár Jánosra, Kiss Á. Ferencre és a két Erdősre, Erdős Andrásra és Erdős Józsefre. Dandé Jánost és Turi Istvánt december 27-én tartóztatták le, míg Máty Erzsébetet jóval később.⁶⁴

Dandé János így emlékszik vissza elfogására: *„A lakásunkon..., december 27-én este, asszem’. Akkor jöttek a pufajkások. Hát azt mondták, hogy először is ne próbáljak szökni, meg ilyen hasonló. El kellett, hogy nevessem magam. Hát, de jött egy rendőr, meg két ilyen pufajkás – akkor így hívták ezeket az urakat – munkásőrök, vagy hogy is mondjam. És tehát nekik, ők parancsra cselekedtek, őket gondolom a bíróságtól küldték, vagy a rendőrségtől, hogy ezeket az urakat el kell kapni és be kell vinni a gyulai fogdába. Tehát ők csak ennyit tudtak, a két koma.”*⁶⁵

Szántó Mihály az elfogása előtt visszament dolgozni a vasúthoz a fővárosba. A hatóság a szüleit folyamatosan zaklatta, egészen a letartóztatásáig, amely január 30-án meg is történt. Az ítéletét Békéscsabán várta, abban a zárkában, ahol Farkas Mihály is volt. Fiatalkorú volt, így végül 1 év 2 hónap szigorított fegyházra ítélték. *„Hát, engemet Budapesten tartóztattak le 1957. január 30-án. Dolgoztam a ferencvárosi pályaudvaron, mint pályamunkás. Tél volt, januárban a váltókat tartottuk rendben ott. Úgy elbántak utána vélem, hogy ugye engem onnan elvittek a főutcára, a katonai fegyházba, majd onnan kerültem le Békéscsabára.”*⁶⁶

⁶² Németh: *Máty Miért halt meg Erzsébet?*, 216.

⁶³ Erdmann Gyula: 1956 Gyulán, 271.

⁶⁴ Németh: *Miért halt meg Máty Erzsébet?*, 216.

⁶⁵ Gyulaváriné (öá): *1956 Gyulán. Emlékezések.*, 53.

⁶⁶ Gyulaváriné (öá): *1956 Gyulán. Emlékezések.*, 129., 132.

Szántó Sándor visszaemlékezése szerint: „A letartóztatások bejelentés alapján mehettek, mert sorban jöttek mindenkiért, éjszaka: 15-20 fegyveres fogott körül egy házat. Én nem mentem el sehova, mert nem csináltam semmit, senkit nem bántottam. Egy lövés nem dördült el. Ezért nem csinálhatnak velünk semmit, gondoltam. 18-án vagy 19-én, már nem tudom pontosan, engem tartóztattak le először. Őriztek a kocsiban, majd mentek Székely Mihályért, aztán Berár Jánosért. Akkor már elfogtak néhányat közülünk. Mindig éjszaka jöttek, egy óra tájban. Átvittek bennünket Csabára, a laktanyába, a fogdarészbe. Katonákat nem láttunk, csak pufajkásokat... Mány Erzsébetet később fogták el, mint minket.⁶⁷

Mány Erzsébet a vári események utáni napokban Békéscsabán vásárolt, amikor találkozott Bubival. A bányászfiú elmondta neki, hogy a rendőrség sok embert összeszedett, így jobb lesz, ha vigyáznak. Mány másnap elment Boros Ferencet tájékoztatni, míg Bubi azt mondta, hogy ő pedig a többieket fogja figyelmeztetni. A következő nap értesült róla Mány, hogy édesapját bevitték a rendőrségre, ekkor döntött úgy, hogy kimegy inkább Városerdőre,⁶⁸ ott a határban tartózkodott. Bejárt a városba élelmiszerért, 10 napig pedig szalmakazalban aludt, majd ezután a nagybátyjánál talált menedéket. „Karácsony után bementem nagybátyám tanyájára Remetén,⁶⁹ mondtam, hogy félek itt tartózkodni. Ő azt mondta, hogy egy éjszakára ad szállást utána menjek tovább. Az időt ez előtt és ezután is lényegileg semmittevéssel töltöttem. Élelmet szereztem és csavarogtam. Ezek után 3-án délelőtt fogott el a rendőrség Sándorhegyen,⁷⁰ azt hiszem, feljelentés alapján. Közben ugyanis egy asszonynak elmondtam, hogy benne voltam abba[n] a fegyveres akcióba[n], és leszereltük a gyulavári határőrsöt, és ezért bujkálok. Gondolom, ő jelentett fel, mert pénzért akart rejtegetni.⁷¹

Mány Máriaért éjjel mentek a karhatalmisták. Még felöltözni sem engedték, éppen egy kis kabátot vehetett magára, majd vitték is a békéscsabai laktanyába. Ott azt mondták, addig fogják bent tartani, amíg a nővére elő nem kerül. A gyámügy fellépésének köszönhetően két nap múlva kiengedték, mivel kiskorú volt. Édesapját is súlyosan megverték, puskatussal ütötték, mert mindent megtett, hogy a lányát kiszabadítsa.⁷²

Maga Mány Mária úgy emlékezett az eseményekre, hogy valaki másnap reggel 6-kor kopogtatott be, hogy Erzsébet meneküljön, mert jönnek érte. Mány Rozália pedig úgy tudta, hogy testvére végig Remetén bujkált a rokonoknál. Öccse vállalta, hogy átúszik a jeges Fehér-

⁶⁷ Görgényi: Forradalmi események Gyulán, 53.

⁶⁸ Gyula és Sarkad között található kis üdülőövezet.

⁶⁹ Gyula külterületén található, 5 km-re a várostól.

⁷⁰ Gyula külterülete, 4 km-re található a várostól.

⁷¹ Erdmann: Békés megye 1956-ban. II/2., 492.

⁷² Németh: Miért halt meg Mány Erzsébet?, 217.

Körösön, mert a hídon járőröztek a katonák, csak azért, hogy segítsen testvérének Jugoszláviába szöknie. Ez már későnek bizonyult, mert éjszakánként reflektorozták a szántásokat, így ezért tudták elfogni Mány Erzsébetet.⁷³

A vallatások menete

1957-ben egyre jobban elszaporodtak a politikai büntetőeljárások. A bírósági szakasz pedig megváltás volt a fogvatartottak számára, ugyanis ezt megelőzte a hónapokon át tartó őrizet a megnyitott táborokban, ezután pedig hosszú hónapok következtek előzetes letartóztatásban. Ebben a szakaszban folyt a vallatás is, az erőszak minden formájával csikarták ki a vallomásokat, majd ezekből lettek a koncepciós perek vádiratai. Érthető módon a vádlottak többsége, a fizikai bántalmazások után mindent aláírt, amit elébük tettek. Budapesten központi operatív bizottság alakult az MSZMP vezetésén belül, a büntetőeljárások, valamint a kádári megtorlás kellő szigoráért és erőteljességéért, ennek a vezetője Biszku Béla volt. Az összes 1956-os kivégzett száma 229 volt, kb. 800 embert eljárás nélkül vertek össze vagy lőttek agyon. Békés megyében 700 ítélet született, ebből kettő halálos (Mány Erzsébet és Farkas Mihály).⁷⁴

A Békés megyei vallató tisztek országosan is a legbrutálisabbak közé tartoztak, név szerint: Benkovics, Fetter, Baji és Nyírfalvi neve eléggé ismert és rettegett volt a fogdák világában.⁷⁵ A vallatások során Mány Erzsébet és Farkas Mihály sem számíthatott túl sok jóra. Mindkettőjüket félholtra verték, így már soha nem lett volna egész ember belőlük. A 14 éves Mány Máriát Szabó István Back Gyula bokszoló közreműködésével verte meg, Szabó István fogta el később Erzsébetet is. Jellemző volt a vallatásokra, hogy a kishúgát arra kényszerítették, hogy nővére ellen valljon. Embertelen és ízléstelen vádakot adtak a szájába. A tanúk közül nagyon sokat megfélemlítettek, így csak néhányan mertek szembemenni a bírósággal és megmásítani a kihallgatáskor felvett vallomásukat. Marosán György és Münnich Ferenc, akik Kádár János közvetlen munkatársai voltak, ebben az időben sok időt töltöttek Békéscsabán. Személyesen ellenőrizték azt az embertelen bosszút és megfélemlítést, amely a fogdáknak folyt.⁷⁶

„Egyértelmű, hogy a bírósági tárgyalást megelőző ügyészi meghallgatásokon eleve a súlyos vádat alátámasztó vallomásokat rögzítettek, bizonyára a vallomást tevőket meggyőző körülmények közepette. A bírósági tárgyaláson a vallomások esetenként eltértek az ügyészégi

⁷³ Németh: *Miért halt meg Mány Erzsébet?*, 216.

⁷⁴ Erdmann Gyula: Az embertelen kádárista megtorlás, a büntelének elleni bosszú példái a forradalom elfojtása után Békés megyében. In: Héjja Julianna Erika – Sáfár Gyula (szerk.): *Eárchívum. Tanulmányok Erdész Ádám hatvanadik születésnapja tiszteletére*. Gyula: Magyar Nemzeti Levéltár Békés Megyei Levéltára, 2017. 80.

⁷⁵ Erdmann Gyula: 1956 Békés megyében. In: Erdész Ádám (szerk.): *Tények és üzenetek. A Békéscsabán 2006. november 3-án tartott 1956-os konferencia előadásai*. Gyula: Békés Megyei Levéltár. 2007. 52.

⁷⁶ Németh: *Miért halt meg Mány Erzsébet?*, 217.

vallomásoktól, ilyenkor azonban az ügyész azonnal és erőszakosan korrigáltatott.”⁷⁷ Például Mány Erzsébet esetében a bíró rákérdezett arra, hogy ha az ügyész előtti vallomása szerint bűnösnek érezte magát, akkor a tárgyaláson pedig miért mondta azt, hogy csak részben. A válasza az volt, hogy az ügyészségen nem bántalmazta senki, azonban is hangsúlyozta, hogy az ügyészi összefoglaló szerinti vallomása nem lett helyesen felvéve.⁷⁸

Egy másik ilyen eset Zsótér Mátyáshoz köthető, aki így fogalmazott: „Az ügyészi vallomásomban azért szerepel az, hogy tudomással bírtam arról, miszerint a karhatalmistákra tüzet fogunk nyitni, mert Szabó hdgy., aki kihallgatott minduntalan hangoztatta, hogy mondjam én is azt, amit a többi.” Ez a két vallomás is jól mutatja, hogy pontosan megmondták az embereknek, hogy mit adjanak elő.⁷⁹

A per kezdete

„Január 8-ától három napon keresztül egy katonai teherautó gördült végig a december 6-ai tüntetés útvonalán. Platóján fegyveresek között tizenhat szerencsétlen ember ült egymással szemben – lócákon. Nem takarta őket ponyva. Egy kivétellel valamennyien fiatalok. Leány is volt köztük, az alig húszéves Mány Erzsébet. Három napon keresztül mutogatták őket a békéscsabaiaknak. Fogva tartásuk színhelyéről, a laktanyából vitték őket a tanácsházára, ahol statáriális bírósági tárgyalásuk nyilvánosság előtt zajlott.”⁸⁰

Egy korabeli szemtanú úgy számolt be, hogy egy januári napon szokatlanul sok ember gyűlt össze Békéscsaba főterén. A szemtanú véletlenül vetődött arra és akkor tudta meg, hogy tárgyalás lesz. Éppen mikrofonpróbát tartottak és a városháza emeleti ablakaiba hangszórókat szereltek, tehát azt akarták, hogy az egész város tudjon a perről. Hamarosan meg is érkezett a teherautó, ami az összeláncolt fiatalokat hozta, majd a pufajkások bekísérték őket a nagykapun. Ezt követően a bíróság megkezdte a gyulavári fiatalok tárgyalását. Ezzel a nyilvános tárgyalással az volt a céljuk, hogy példát statuáljanak és állandó rettegésben tartsák a lakosságot, nehogy még egyszer kirobbanjon egy forradalom.⁸¹

A tanács elnöke, név szerint Dr. Mátyás Miklós 1957. január 8-án 8 órakor nyitotta meg a tárgyalást, közölte, hogy a békéscsabai katonai ügyészség Mány Erzsébet és 15 társa bűnügyében a rögtönítélő eljárás iratait átadta a katonai bíróságnak.⁸²

⁷⁷ Erdmann: *Békés megye 1956-ban. II/2.*, 507.

⁷⁸ Németh: *Miért halt meg Mány Erzsébet?*, 217.

⁷⁹ Uo.

⁸⁰ Örsi Tóth László: Szent Bertalan-éj Békéscsabán. *Békés Megyei Hírlap*, 1992. március 11. 11.

⁸¹ Németh: *Miért halt meg Mány Erzsébet?*, 223.

⁸² Erdmann: *Békés megye 1956-ban. II/2.*, 485.

Előzetesen (1956. december 11-én) országosan bevezették a statáriumot, a forradalom kitörése óta elszaporodó fegyveres cselekmények visszaszorítása érdekében.⁸³ A védelem részéről, dr. Návai Dénes védő azt az indítványt terjesztette elő, miszerint a statáriumról szóló 1956. 28. számú törvényerejű rendelet és az azt kiegészítő 1956. 32. számú törvényerejű rendelet nem lett közzétéve a megyében sehol hirdetmény útján, pedig az ilyen cselekmények tartalmazzák a halálbüntetés lehetőségét is, ezért a védelem szerint a vádlottak nem vonhatók felelősségre a cselekményükért a rögtönítélő bíróság előtt. Továbbá azt is alátámasztotta a védelem, hogy rendes úton is felelősségre vonhatók és megfelelően megbüntethetők. Gyulavári Községi Tanács 3/1957. ikt. sz. igazolmányát is becsatolták, ami bizonyíték arra, hogy a község tulajdonát képező hangos híradó készülék szinte használhatatlan, áramkimaradások vannak a településen a nappali és esti órákban, ezért arra következtetett a védelem, hogy a terheltek nem szereztek tudomást a statárium bevezetéséről, valamint az ezzel járó esetleges halálbüntetésről sem. Dandé János megfogalmazása szerint nem tudott a statáriumról, annak ellenére, hogy Gyulaváriban lakott és mindennap bejárt Gyulára, plakátokon hirdették, emellett újságokban is, de figyelmen kívül hagyta. Később megváltoztatta a vallomását, miszerint mégis tudomással bírt az egészeztől. Elképzelhető, hogy azért változtatta meg, mert a tárgyalások során az ügyész ezt szeretne volna hallani.⁸⁴ Míg többen azt nyilatkozták, hogy tudomásuk volt a statáriumról, csak éppen meggondolatlanok voltak, vagy pedig ittas állapotra hivatkoztak.

Ezen a ponton a bíróság visszavonult egy rövid tanácskozásra, majd a tanács elnöke kihirdette a végzést, miszerint a bíróság úgy látja, hogy az ügyész előadása, azok a bűnügyi iratok, a becsatolt orvosi bizonyítványok és egyéb más okiratok alapján a tárgyalásnak sem anyagi-jogi, sem eljárásjogi akadálya nincsen.⁸⁵ Orvosi szakértőkre szükség volt, mert a 1956. évi 6. számú Kormány rendelet alapján terhes nőt nem lehetett statáriális bíróság elé állítani. A vizsgálat megállapította, hogy Mány Erzsébet esetében (ő volt egyedül nő az ügyben) nem áll fenn a lehetséges kizáró ok.⁸⁶ Köztudomású az a tény, hogy minden jogrendszerben a statárium nem csak különleges perrendszeri szabályokat, mint például fellebbezés kizárását vagy a gyors eljárást, hanem egyben a súlyosabb, a halállal való fenyegetést is jelenti. Később a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa ezt a pótlást (32/1956. sz. törvényerejű rendelet) kiadta, ami arra szolgált, hogy kizárjon minden aggályt a statáriummal kapcsolatban. A bíróság azzal érvelt, hogy a pótlás rádió útján be lett mondva, ezért törvényes kihirdetésnek kell tekinteni. A fő

⁸³ Németh: *Miért halt meg Mány Erzsébet?*, 222.

⁸⁴ Erdmann: *Békés megye 1956-ban. II/2.*, 485–486., 497.

⁸⁵ Erdmann: *Békés megye 1956-ban. II/2.*, 486.

⁸⁶ Németh: *Miért halt meg Mány Erzsébet?*, 224.

közzétételnek a rádiót tekintette a bíróság, a helyi sajtó és falragaszhirdetmény pedig azt a preventív célt szolgálta, hogy a lakosság széles köréhez is eljusson a hír. Továbbá hozzátette szintén a bíróság azt is, hogy a vádlottak a cselekményüket a rögtönítélő eljárás bevezetése után bő egy héttel követték el, akkorra már az egész ország értesült róla, hogy több helyen folytatnak ilyen tárgyalásokat, valamint több halálos ítélet is született, így a védelem aggályát nem fogadták el. Ennek ellenére a bíróság felhívta a katonai ügyészt, hogy a következő nap tartandó bizonyítási eljárás szakaszára állítson a bíróság elé a gyulavári tanácstól két dolgozót, akik tisztában vannak a helyi viszonyokkal és ismerik az ottani közhangulatot és a sajtóvisszhangról is tudomással bírnak. Ezenfelül szükségesnek látták azt is, hogy beidézzenek két dolgozót, mint tanút, akik helyi lakosok és nem állnak állami alkalmazásban.⁸⁷

A magyar jogrend soha nem ismerte el az angolszász világban jelenlévő precedensjog használatát, ezek alapján nem tekinthető megalapozott érvelésnek arra hivatkozni, hogy a statárium kihirdetése halálbüntetéssel szokott jární. A törvényhozók is ezért érvényesítették a rendeletet 1956. december 13-án.⁸⁸

Ügyvédek

Dr. Sal István volt Farkas Mihály ügyvédje. Őt az ügyész (dr. Sajti Imre) is nagyon tisztelte, valamint Simonyi Imre gyulai költő is hasonlóan vélekedett róla, talpig becsületes embernek tartotta. Ezzel szemben Mány Mária szerint az ügyéssel összejátszott az ügyvéd. A többieknek fogadott ügyvédjük volt, míg Mány Erzsébetet egy kirendelt ügyvéd védte a perben, név szerint dr. Leskó József. Azt fontos kiemelni, hogy a per során nem igazán volt nagy szerepük az ügyvédeknek. Látszat kedvéért eltűrték őket, hogy ott vannak a tárgyalásokon, de nem igazán volt beleszólásuk a per kimenetét illetően.⁸⁹

A tárgyalás menete

A tárgyalást Békéscsabán tartották a városházán, a nagyterem zsúfolásig megtelt, az ügyet a Kecskeméti Katonai Bíróság tárgyalta. Nyílt tárgyalás volt, amit azért is tarthattak szükségesnek, mert azt szerették volna, hogy sok ember lássa, hogy az eljárás törvényes keretek között zajlik, de nem számoltak azzal, hogy az ítélet ellenállást vált ki a hallgatóság soraiból. Gyulaváriban elég rossz visszhangja volt a pernek, ezért is hibáztatták a vári szülők a Szilágyi és Mány családot azért, hogy gyermekeik a vádlottak padjára kerültek. A tárgyalásra is

⁸⁷ Erdmann: *Békés megye 1956-ban. II/2.*, 486–487.

⁸⁸ Németh: *Miért halt meg Mány Erzsébet?*, 225.

⁸⁹ Németh: *Miért halt meg Mány Erzsébet?*, 222.

rendfenntartó erőket kellett vezényelni, hogy ne legyen lincselés a Szilágyi és Mány családdal szemben.⁹⁰

Örsi Tóth László egy újságcikkben nagyon jól összefoglalta a tárgyalás célját: *„A város lélegzet-visszafojtva figyelte a tárgyalás menetét, fejleményeit. Mert a város tudta, hogy ezt az előadást neki játsszák, finálóját pedig fenyegető figyelmeztetésként kell fogadnia: aki moccanni mer, arra könyörtelenül lesújt a munkás-paraszt kormány kemény (egyre keményebb) ökle! Ezt a szörnyű politikai pert azért rendezték meg, hogy Békéscsabán példát statuáljanak. Hogy földig alázzák a várost. Hogy ne adhasson többé példát a megye kisebb városainak, falvainak. („Ha Csabán rend lesz, rend lesz az egész megyében!”)⁹¹*

Miután a bíróság könnyedén átlépett a védelem aggályain az eljárás törvényességét illetően, ezután következett a bizonyító eljárás és a tanúk kihallgatása.⁹²

Elsőnek Bálint Sándor rendőr törzsőrmestert szólították be tanúként. A következőket mondta a statárium kihirdetésével kapcsolatban: *„A statárium kihirdetésekor, december 11-én már Gyulaváriban teljesítettem szolgálatot. Gyulaváriban rádión keresztül dobszóval is ki lett hirdetve a statárium. Az állampolgárok előtt Gyulaváriban általában ismeretes volt a statárium. A gyulavári közhangulat általában elfogadható, atrocitásra a statárium kihirdetése óta nem került sor, de kisebb csoportosulások és gyülekezések voltak.”* Majd a tanúk ezután megerősítették azt, amit Bálint Sándor mondott. Csizmadia Ferenc örvezető szerint, mikor a fegyveres emberek jöttek ki az őrsről, akkor valakitől meghallotta, hogy emlegeti a statáriumot. *„...meg kell ezt gondolni, mert statárium van, baj lesz belőle, de azok mentek tovább.”* Egy polgári tanú, név szerint Szilágyi István⁹³ is megerősítette a következő szavakkal: *„A faluban a statárium ki volt hirdetve, dobszóval is, de a rádióból is hallottuk. Köztudomású a faluban a statárium. Kétségkívül voltak villanykorlátozások. Ennek ellenére, a rádióhírek a faluban ismereteseek voltak.”* Egy másik polgári tanú, Kovács Lajos, szintén megerősítette azt, amit az előző tanú mondott. *„A statárium a községben ki volt hirdetve, úgy gondolom, köztudomású. A községünkben igen sok rádió van, a községünk elég művelt, politikus is, így a lakosság többsége a statáriumot tudta, hogy egyesek tudták-e vagy sem, arra nem tudok választ adni.”* Lengyel Imre tanácselnök-helyettes, aki meggyőzte a fiatalokat, hogy vigyék vissza a fegyvereket, mert baj lehet belőle, a következőt nyilatkozta: *„A statárium köztudomású, ki lett plakátozva, a plakát Gyulaváriban is volt, nemcsak Gyulán, sőt Dénesmajorban⁹⁴. A rádió is bemondta, bár az*

⁹⁰ Németh: *Miért halt meg Mány Erzsébet?*, 222–223.

⁹¹ Örsi: Szent Bertalan-éj Békéscsabán, 11.

⁹² Németh: *Miért halt meg Mány Erzsébet?*, 225.

⁹³ Nem megegyező személy a másik Szilágyi Istvánnal, aki bíróság elé lett állítva.

⁹⁴ Külterület, ami része Gyula város területének, kb. 1 km-re található a központtól.

*áramkorlátozások miatt azt kevesen hallották.*⁹⁵ Véleményem szerint nem volt egyértelmű, hogy a lakosság széles köréhez eljutott-e a hír, miszerint országosan statáriumot hirdettek, vagy csak nem foglalkoztak vele az emberek, esetleg az is elképzelhető, hogy a statárium jelentéséről sem tudtak.

A bíróság nem értett egyet a védelem indítványával és úgy érvelt, hogy a kihirdetésnek nem az egyedüli módja a hirdetmény közzététele volt, hanem az rádióban is bemondásra kerülhetett, ami viszont meg is történt. A tárgyalások során konkrét adatok merültek fel és az iratok között találtak olyan tanácsi igazolást, ami azt tartalmazta, hogy ki lett hirdetve a rögtönítélő eljárás. Továbbá egyes személyektől is hangzottak el olyan mondatok, miszerint jobb lesz, ha vigyáznak, mert statárium van. A statáriális eljárás lefolytatásához nem szükséges az, hogy minden terhelt tudjon róla, hanem az is elegendő, ha ki van hirdetve és köztudomású. Így szerintük az ügyben nem merült fel semmilyen aggály ezzel kapcsolatban, tehát a terheltek felelősségre vonását is folytatták.⁹⁶

A védelem részéről egy olyan indítvány is felmerült, miszerint a bíróság értékelje a cselekménytől való önkéntes elállást, mint korlátlan enyhítésre okot adó körülményt. Ennek az indítványnak volt jogi alapja is, mivel ez egy szakszerű indítvány volt. Ennek az elutasítása azt bizonyítja, hogy a bíróság politikai okok miatt utasította el valójában. A bíróság válasza az volt erre, hogy kétségtelen az önkéntes elállás fennállása, mert a terheltek a náluk lévő fegyverekkel és az őket a cselekményükről lebeszélni akaró embereket megakadályozhatták volna abban, hogy visszavigyék őket a határőrsre. Az önkéntes elállás csak formai volt a bíróság szerint, mert az indítékot egy ráhatás és egy nyomatékos figyelmeztetés adta, hogy a cselekményük komoly következményekkel fog járni a statárium miatt, viszont a tárgyalás során nem volt arról említés, hogy a hídnál figyelmeztették volna őket a statáriumról. Az kétségtelen, hogy rádöbbenek a tettük súlyára, miután szóltak nekik hídnál és a fegyvereket igyekeztek visszaszolgáltatni. Ha a karhatalom aznap este kiment volna Váriba, akkor tömeges vérontásra került volna sor a bíróság szerint, mert a fiatalok el vontak szánva a karhatalom „felmorzsolására”, az nem rajtuk múlt, hogy szándékukat nem tudták kivitelezni.⁹⁷ Ugyanakkor feltételezhetjük, hogy nem az volt az elsődleges céljuk, hogy a lehetséges kikerkező karhatalmat „felmorzsolják”, hanem a lakosságot akarták megvédeni, attól hogy őket is elhurcolják a Szovjetunióba, mert a tömegben az a szóbeszéd járta, hogy bent a városban ez folyik.

⁹⁵ Erdmann: *Békés megye 1956-ban. II/2.*, 499., 502–504.

⁹⁶ Erdmann: *Békés megye 1956-ban. II/2.*, 519.

⁹⁷ Uo.

Végezetül a védelem még felvetette a tömeghisztéria és tömegpszichózis kérdését is. A terheltek a tömegszuggesztió hatása alatt cselekedtek, mert értesültek a karhatalom túlkapasairól, valamint a városból érkező rémhíreket is hallották. A túlkapasokról a katonai ügyészség vizsgálatot folytatott, de a bíróság is tájékozódott a helyzetről. *„Kétségkívül megállapítható, hogy a tömeg szétoszlatása során a nem kellő szakképzettséggel rendelkező karhatalmisták a riasztólövéseket vigyázatlanul adták le. Ugyanakkor történtek a karhatalom részéről a tömeg szétoszlatása során puskatussal és kézzel végrehajtott bántalmazások is.”* Az ügyészség a vizsgálat után a megfelelő intézkedéseket megtette. majd hozzáfűzte: *„Mindez azonban az állampolgári, a józan ész, a logika és a becsület törvényei alapján nem indító ok arra, hogy erőszakos úton fegyvert szerezzenek, lefegyverezzenek egy határőrsöt, hogy fegyveresen akarják megtámadni az államhatalom fegyveres erőit”*. Azt is igyekezett bemutatni a bíróság, hogy egyik terheltet sem érte semmilyen sérelem a tömeg szétoszlatása közben, továbbá a hozzátartozóik sem lettek bántalmazva, emiatt nem fogadták el, hogy felindulásból vagy jogosan cselekedtek volna.⁹⁸ A határőrsöt nem fegyverezték le, mert több beszámoló szerint kiadták nekik a fegyvereket, főleg semmiféle erőszakos esemény nem történt a fegyverek kihozatala közben és azt követően sem.

A tömeghatást azonban a bíróság már figyelembe vette, ami a fő vádlatoknak csak súlyosbította a helyzetét. Arra jutottak, hogy Mány Erzsébet (I. rendű vádlott), Farkas Mihály II. r.), Szilágyi István (IV. r.) és Boros Ferenc (IX. r.) kivételével mindegyik terhelt *„ösztönző hatásra, és lázító hangú rémhíreket tartalmazó demagóg nyilatkozatra fogott fegyvert.”* A bíróság azt is hozzátette, hogy, ha Mány, Farkas és Boros nem csatlakozik a tömeghez, akkor nem is történt volna semmi és nem fajult volna el ennyire a dolog. Továbbá azt is hozzátették, hogy Mány lázító magatartásához hozzájárult az is, hogy Boros izgató tartalmú beszédeket mondott. A többi terhelttel kapcsolatban figyelembe vették, hogy miként sodródtak bele az eseményekbe és ennek megfelelően állapították meg a büntetésüket. A köznyugalom ottani állapotára hivatkozva a bíróság az I. és II. terhelt kivételével eltekintett a súlyosabb büntetéstől, sajnos Mány Erzsébet és Farkas Mihály esetében nem tudták ezt megtenni, mivel a párt részéről ez lehetett az elvárás és a legsúlyosabb büntetést, azaz halálbüntetést szabták ki rájuk. Mány Erzsébet egy ellenséges személlyé vált a bíróság szemében, ugyanis úgy állították be, hogy ő a felelős mindenért, ő volt az, aki a Gyuláról hozott híreket felnagyította, miszerint elhurcolások vannak és ő vette rá a gyulavári tömeget a fegyverraktárak feltörésére. Azzal érveltek, hogy mivel nő, így nagyobb hatást tudott gyakorolni a tömegre és ezzel vissza is élt, végül nem rajta

⁹⁸ Erdmann: *Békés megye 1956-ban. II/2.*, 519–520.

múlt, hogy aznap este nem került sor fegyveres összecsapásra. Farkas Mihály esetében figyelembe vették, hogy katonailag képzett volt, a fegyveres összecsapás szervezését magára vállalta, szakszerűen elvégezte a fegyverek elosztását, valamint a tüzelőállást is és a tömeghangulat felszításában is szerepe volt, mindent megtett annak érdekében, hogy meg tudják támadni majd a kiérkező karhatalmat. Szilágyi Istvánnak is jelentős szerepe volt a buzdításban, megjelent a határőrségnél, a rendőrőrsnél, valamint a hídnál is és buzdító szövegeket mondott, miszerint legalább Gyulavárit védjék meg. Mivel a rémhíreket másodkézből kapta (az I., II. és IX. rendű vádlottól) így a bíróság az ő esetében eltekintett a halálbüntetéstől.⁹⁹

Azonban a rendőrök és a határőrök felelősségéről semmi szó nem esett a tárgyalások során. Kertész törzsőrmester szeme láttára hozták ki a fegyvereket, de mégsem tett ellene semmit, mert megijedt attól, hogy a tömegben azt hangoztatták, hogy felkötik. Dandé elmondása szerint ennek ellenére emberségesek voltak velük, hogy nem lövöldöztek rájuk. Sok kérdés megoldatlan maradt az ügyel kapcsolatban, például tisztázatlan maradt Bubi személye és szerepe, valamint az is, hogy valóban jártak e fiatalok Váriban és Dénesben fegyverekért Mány Erzsébeték megérkezése előtt.¹⁰⁰ Hupli László és Arató Zoltán szintén részt vettek az akcióban, ugyanúgy hangoskodtak és fegyverhez is jutottak, viszont az ő ügyüket a katonai ügyészség elkülönítette, arra hivatkozva, hogy még mindig szökésben voltak és az ellenük kiadott elfogatóparancs nem vezetett semmire.¹⁰¹

A védelem kivétel nélkül azt állította, hogy az eset nem volt súlyos, mert helyi viszonylatban helyreállt a köznyugalom. Mentségül felhozták a vádlottak büntetlen előéletét, viszont Mány Erzsébet és Bay Mihály nem volt büntetlen előéletű¹⁰², így az előbbi esetében felhozták azt, hogy anya nélkül nőtt fel.¹⁰³ Édesanyja elhagyta a családot, mikor Erzsébet 8 éves volt, azután az édesapja nevelte. Az, hogy anya nélkül nőtt fel később rányomta a bélyeget az egész életére, ezt ki is használta a korabeli propaganda, rendezetlen életviszonyai miatt őt kiáltották ki minden baj okozójának.¹⁰⁴ A statáriális bíróság helyett a Btk. 14. §-át (miszerint felbujtó az, aki más bűncselekmény elkövetésére szándékosan rábír) kérték alkalmazni. A tanács elnöke bejelentette, hogy a bíróság zárt tanácskozással fog összeülni 12 órakor, ezt követően 17 órakor kihirdetik az ítéletet.¹⁰⁵ A zárt ülést az indokolta, hogy az események kiindulópontja a gyulai

⁹⁹ Erdmann: *Békés megye 1956-ban. II/2.*, 520.

¹⁰⁰ Németh: *Miért halt meg Mány Erzsébet?*, 227–228.

¹⁰¹ Erdmann: *Békés megye 1956-ban. II/2.*, 517.

¹⁰² Mány Erzsébetet közveszélyes munkakerülőként elítélték már, illetve lopásért; Bay Mihályt verekedésért.

¹⁰³ Németh: *Miért halt meg Mány Erzsébet?*, 229.

¹⁰⁴ Németh: *Miért halt meg Mány Erzsébet?*, 218.

¹⁰⁵ Németh: *Miért halt meg Mány Erzsébet?*, 228.

események voltak, elismerték, hogy a karhatalmisták részéről történtek túlkapások, mint például pofozkodás és ütlegetés. Viszont ennek az ügynek az alaposabb kivizsgálásától eltekintettek, mert a hatalom szempontjából nem lett volna szerencsés dolog. Végül arra jutottak, hogy a karhatalmisták túlkapásai nem adtak okot arra, hogy Gyulaváriban így alakultak az az események 1956. december 17-én.¹⁰⁶

Ítélet

Feszült csend uralkodott a tárgyalóteremben, a jelenlévők izgatottan figyelték az óramutató járását, tizenhat vádlott, Mány Erzsébet és társai várták a Magyar Népköztársaság bíróságának ítéletét. A vádlottak rosszat sejtve, összetörten várták az ítélethirdetést. Egy korabeli újság szerint a bíróság szemében a vád súlyos volt, ugyanis a fegyveres csoport célja a „*népi demokratikus rendszerünk által törvényesen elismert karhatalmának fegyveres megtámadása.*” A lap hozzátette azt is, hogy a három napig tartó bizonyítási eljárás alatt, a tanúvallomások és a bíróság szerint a vádlottak egymást terhelő kijelentései azt bizonyítják, hogy a csoport fegyveres akcióra készült.¹⁰⁷

A tanács elnöke, Dr. Mátyás Miklós az ítélet kihirdetését 1957. január 10-én 17 óra 10 perckor kezdte meg. A következő ítéletet hozta a katonai rögtönítélő bíróság: a terhelteket bűnösnek mondta ki fegyver és lőszer engedély nélküli tartása, illetve az azzal való visszaélés büntetében, IV. rendű vádlottnál (Szilágyi István) felbujtói minőségben. Mány Erzsébetet (I. r.) és Farkas Mihályt (II. r.) halálra ítélték, Szilágyi István felbujtóként 15 év börtönbüntetést kapott. További ítéletek: Zsótér Mátyás (III. r.) és Boros Ferenc (IX. r.) 13; Dandé János (V. r.), Szántó Sándor (VII. r.), Székely Mihály (XI. r.) és Szabó János (XII. r.) 12; ifj. Bay Mihály (VIII. r.) 11; Ruzs János (X. r.), Berár János (XIII. r.) és Erdős József (XVI. r.) 10; Erdős András (XV. r.) 5 év börtönbüntetést kapott. Turi Istvánt (VI. r.) felmentették, arra hivatkozva, hogy nem találtak bizonyítékot fegyver- és lőszerrejtegetés, valamint ezzel kapcsolatos visszaélés büntetvének vádjában. Kiss Á. Ferenc (XIV. r.) esetében a rögtönítélő eljárást megszüntették és a gyulai járásbíróságnak adták át az ügyét, ami megfelelő hatáskörrel rendelkezett, tehát rendes eljárásra utalták.¹⁰⁸

Ahogy már fentebb említettem, az ügyvédeknek nem sok beleszólása volt az ügy menetébe, mégis ki kell emeljem Dr. Tóth László és Dr. Návai Dénes nevét. Az előbbi ügyvédnek sikerült

¹⁰⁶ Németh: *Miért halt meg Mány Erzsébet?*, 229.

¹⁰⁷ Dr. Bondár Imre: Halálra ítélték Mány Erzsébetet és Farkas Mihályt. *Békés megyei Népiújság*, 1957. január 12. 2.

¹⁰⁸ Erdmann: *Békés megye 1956-ban. II/2.*, 512–514.

elérnie a legnagyobb eredményt azzal, hogy Szilágyi Istvánt megmentette a haláltól, Turi Istvánnál pedig azt, hogy felmentették. Az utóbbi elintézte, hogy Kiss Á. Ferenc ügyét egészségügyi állapotára hivatkozva áttegyék a gyulai járásbíróság elé, továbbá az ő védenecsei kapták a legkevesebb időre szóló büntetéseket is.

Boros azért kaphatott nagyobb büntetést, mert ő is felbujtónak számított, Zsótér pedig a felelőtlenül leadott lövés miatt. Székely a fegyverraktár feltörése következményeként, Szántó és Dandé a golyószórók kezeléséért, Bay pedig a fegyver elrejtése miatt nézhetett nagyobb büntetés elé, mint a többiek. Erdős András pedig a kiskorúsága miatt kaphatott kevesebb évet, mivel még csak 17 volt.¹⁰⁹

A két halálra ítélt, Mány Erzsébet és Farkas Mihály az ítélet kihirdetése után összeomlott, sírtak. Az ügyész úgy fogalmazott, hogy meg is értette a reakciójukat az ítélethirdetés után. A halálbüntetés kihirdetése után a statárium rendelkezése szerint az ügyésznek lehetett joga kegyelmet kérni, ezt nyilvánosan kellett a halálbüntetés kihirdetése után, amit Dr. Sajti Imre kezdeményezett is. *„A bíróság elvonult a javaslatot megtárgyalni, majd visszatérve kihirdette, hogy kegyelem gyakorlására tesz előterjesztést az Elnöki Tanácshoz. Az ügyvéddel (Sal István, Farkas Mihály ügyvédje) együtt az volt az álláspontunk, hogy nem kellene végrehajtani a halálos ítéleteket. Sőt, maga a bíróság sem akarta a halálbüntetés végrehajtását, de más ítéletet a statárium rendelkezései szerint nem hozhatott”*. Sal István ügyvéd rendszeresen járt az ügyészhez védenecse érdekében, a halálbüntetés kiszabása után olyan is volt, hogy együtt mentek fel Budapestre a kegyelmi kérvény miatt. Nagy Károly országgyűlési képviselő is kivette a részét, hogy mentse a két fiataalt, az ügyésszel együtt hívogatták a Legfőbb Ügyészséget. Sokáig úgy tűnt, hogy sikerül elfogadtatni a kérvényt, a furcsa csak az volt, hogy általában négy-öt nap alatt döntenek az ilyen ügyekben, Mányék ügyét három hétig elhúzták. Háromszor tárgyalták, majd harmadszorra elutasították a kegyelmi kérvényüket 1957. január 31-én.¹¹⁰

A halálos ítélet meghozatala után azonnal el is indultak aláírásgyűjtések a fiatalok megmentése érdekében, szinte az egész megye megmozdult. Mány Erzsébet édesapja, Mány Mihály és nővére, Mány Rozália 1957 januárjában kb. 40 ezer aláírást vitt fel Budapestre a parlament Kossuth Lajos téri épületébe. Ott közönséges hangnemben közölték velük, hogy kegyelmet kaptak, de ez nem volt igaz. 1957. február elsején jöttek a családjukhoz, hogy búcsúzzanak el Erzsébettől, mert másnap hajnalban ki fogják végezni. Mány Rozália visszaemlékezése szerint felismerte Dr. Münnich Ferenc belügyminisztert a húga cellájában. *„Hat férfi és Münnich Ferenc volt ott a húgom cellájában. ... Nem szólhattunk egy szót sem,*

¹⁰⁹ Németh: *Miért halt meg Mány Erzsébet?*, 230.

¹¹⁰ Árpási: Amiről beszélgettünk, az már történelem.

csak megpusztilhattuk. ...Münnich azt mondta: Köszönjétek el Makó (Mány) Erzsébettől! És egyenként járultunk oda. Csak megpusztiltam, és Erzsébet annyi mondott: Ne haragudjatok rám!” Az utolsó éjszakán még egyszer bemehetett a család elbúcsúzni. Mány Erzsébet bénára volt verve, arra kérte a családját, hogy nyugodjanak bele a halálába, mert belőle már soha nem lenne egészséges, ép ember. A tárgyaláson még tudott állni mindkét fiatal, viszont a kivégzésükre hordággal vitték őket.¹¹¹

A kivégzés

Mány Erzsébet és Farkas Mihály kegyelmi kérelmét a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa elutasította, mely döntést a katonai bíróság a Bp. XIII. fejezet 240. § 5. bekezdés alapján kihirdette 1957. február 1-jén 21 órakor, amit a felek tudomásul vettek. Ezután a tanács elnöke átadta az elítélteket a kivégzőosztag parancsnokának a büntetésük végrehajtása céljából.¹¹²

1957. február 2-án hajnalban a békéscsabai Kazinczy utcai laktanyába szállították Mányt és Farkast. Külön-külön kötötték ki a két fiatalembert egy-egy nyírfához. Mány Erzsébet külön kérte, hogy ne kössék be a szemét, mert látni akarja a gyilkosait.¹¹³ Az áldozatok előtt pár lépésre 5 fős csoportokban felállt a kivégzőosztag kezükben dobtáras géppisztollyal. Szabó István volt a parancsnok, ő adta ki a tűzparancsot. Szigorú utasítást kaptak, hogy mindkét elítélte egyszerre tüzeljenek, mellre és fejre adják le a lövéseket. Több sorozatlövést adtak le rájuk, ami következtében több lövedék is eltalálta őket. Titoktartásra kötelezték az ottlévőket, mégis egy pufajkás, Nagy József elárulta, hogy a kiskatonák közül egyik sem vállalta a sortüzet és megtagadták a parancsot, ezért veterán pufajkások végezték ki a két mártírt meghatározott pénzösszegért. Tekintettel arra, hogy egy katonának nem lehet joga parancsot megtagadni, adott körülmények között súlyos következményei lettek volna, ezért az valószínűbb, hogy nem volt önként jelentkező a katonák között.¹¹⁴

A két elítélten egyszerre hajtották végre az ítéletet. A jegyzőkönyv szerint a halál 1957. február 2-án 6 óra 10 perckor állt be. Az irat hátoldalán kézírással szerepelt, hogy 6 óra 45 perckor új vizsgálat következett, ami szintén megerősítette a halál beálltát Mány Erzsébetnél és Farkas Mihálynál.¹¹⁵

¹¹¹ Dányi László: *A Kazinczy utcai fiúk*. Forradalom és megtorlás Békés megyében – 1956. Békéscsaba: Dányi László, 2006. 318–319.

¹¹² Erdmann: *Békés megye 1956-ban. II/2.*, 525.

¹¹³ Dányi: *Kazinczy utcai fiúk*, 319–320.

¹¹⁴ Németh: *Miért halt meg Mány Erzsébet?*, 234.

¹¹⁵ Erdmann: *Békés megye 1956-ban. II/2.*, 525–526.

A többi elítélt szabadulása

Akik börtönbüntetést kaptak, 1957 végétől folyamatosan kérvényeket adtak be szabadon bocsátásuk érdekében. 1957 és 1958 között az Elnöki Tanács elutasította ezeket a kérvényeket. Berár János ügyében a gyulavári vb-titkár és a párttitkár is segített, levelükben kiemelték, hogy az elítélt nagyon jól végzi a munkáját, továbbá hozzátették azt is, hogy Berár több társa 1960. április 4-én amnesztiát kapott, mikor kihirdették a részleges amnesztiát. 1961. március 31-én az Elnöki Tanács Berár büntetését 10-ről 6 évre csökkentette le, így 1962-ben szabadult. 1961. március 31-én az Elnöki Tanács amnesztiát adott még Székely Mihálynak, Szabó Jánosnak, Rusz Jánosnak, Dandé Jánosnak, Szántó Sándornak és Erdős Józsefnek. Bay Mihály és Zsótér Mátyás büntetését 6-6 évre csökkentették.¹¹⁶ Szilágyi István is kérvényt adott be 1960. április 18-án, annak érdekében, hogy ő is amnesztiát kapjon. A kérvényben azokra az indokokra hivatkozott, hogy 1956. december 18-i letartóztatása óta megszakítás nélkül dolgozik a szakmájában, mint borbély és emellett több rabtársát is kitanította. Valamint azt is megfogalmazta, hogy a többi büntő társa már megkapta az amnesztiát, így ő is szeretett volna visszatérni a saját életéhez, cselekményét megbánta és szeretné a továbbiakban a családját szolgálni. Lengyel Imre tanácselnök-helyettes is támogatta a kérvényt Szilágyi családjának anyagi körülményére hivatkozva, valamint a váci börtönparancsnok-helyettes is jelezte a kecskeméti katonai bíróságnak, hogy példásan viselkedik. Ennek ellenére az Elnöki Tanács a kérvényt elutasította. Végül Szilágyi István 1963-ban szabadult az általános amnesztiával. Boros Ferenc felesége is kérvénnyel fordult az Elnöki Tanácshoz 1960. április 28-án, várta haza a férjét, mert nehéz volt egyedül nevelnie a három gyereket. Szerencsével járt, végül megkapta a kegyelmet, 1960. augusztus 8-án a 13 évnyi börtönbüntetés hátralévő részét 3 évi próbaidőre felfüggesztették.¹¹⁷

1989-ig várni kellett azzal, hogy a vértanúkról meg lehessen emlékezni, Gyulaváriban a Fehér-Körös híd lábánál kopjafát állítottak tiszteletükre 1991. október 23-án.¹¹⁸

¹¹⁶ Erdmann: *Békés megye 1956-ban. II/2.*, 521.

¹¹⁷ Erdmann: *Békés megye 1956-ban. II/2.*, 526–528.

¹¹⁸ *Békés Megyei Hírlap*, 1991. október 21. 3.

Összegzés

Végezetül szeretném összegezni a fent taglalt eseményekből levont következtetéseket. Dolgozatom első felében a gyulai forradalmat mutattam be, mint az események kiindulópontját. A városban a forradalom „csendesén” zajlott, nem került sor fegyveres összecsapásra. A megválasztott forradalmi bizottság vezetői, Nádházi János és M. Szabó András sikeresen mederben tartotta az eseményeket, békére intették a lakosságot, nem az erőszak volt az elsődleges céljuk a régi hatalommal szemben. A kettős hatalom kialakulásakor a lakosság még mindig a forradalmi bizottságot tartotta vezető szervnek a városban, ami egészen december közepéig működött is. Az utolsó erőfeszítések a forradalom ügye mellett december elején és közepén történtek, ezután már a megtorlás következett.

Dolgozatom második felében a gyulavári eseményekkel foglalkozom, ahol részletesen elemeztem, mik azok a történések, amik elvezettek a perhez. A gyulavári fiatalok csoportjának elsődleges célja nem az volt, hogy „felmorzsolják” a kiérkező karhatalmistákat, akik aznap egy besúgó jelentése miatt ki se mentek a településre, hanem elsősorban meg akarták védeni a lakosságot. Még csak lövöldözés sem történt azon az estén, csak egyetlen lövés dördült el, ami egy ittas embertől származott. Tehát senkinek nem esett bántódása, a legnagyobb károk is a fegyverek kihozatala közben keletkeztek, mikor felfeszítették a raktárokat. December 11-én statáriumot vezettek be országosan, így ezért lett a vége két halálos ítélet. Mány Erzsébet és Farkas Mihály már az elejétől bűnösnek számított, Farkas Mihály katona volt, így a bűne még nagyobbak számított a hatalom szemében. Mány Erzsébet egyedüli nőként meg lett gyanúsítva, hogy befolyásolta a tömeget, valamint, hogy ő volt a fő hangadó. A tárgyalásuk nyilvánosan zajlott Békéscsabán, mivel példát statuáltak a lakosságnak ezzel a perrel.

Összességében nem volt Mány Erzsébetnek és Farkas Mihálynak olyan nagy bűne, ami miatt halálos ítéletet kellett volna hoznia a bíróságnak, hiszen senki nem sérült meg és fegyveres akcióra sem került sor. A Mány-pert személy szerint koncepciós pernek tartom, mivel már a kihallgatásoknál is megfigyelhető, hogy a hatalom úgy alakította a koholt vádakat, hogy a későbbi tárgyalásoknál a főbűnösöket meg tudja nevezni. A megyében ennek a pernek volt a legnagyobb visszhangja, így a példa statuálás miatt kerülhetett sor a két halálos ítéletre, ketten merték magukra vállalni a vezetői szerepet.

Az 1956 utáni megtorláshullám, már nem társadalmi osztályok ellen irányult, mint a forradalom kitörése előtt, hanem szelektívebb elveket érvényesített. Célpontjaivá olyan egyének váltak, akik bizonyították azt, hogy veszélyesek a hatalom számára. Ilyennek minősültek azok az emberek, akik fegyvert fogtak és kiálltak a forradalom ügye mellett, rájuk

általában halálbüntetés várt. Másik csoportba tartoznak azok, akik egy kisebb közösségen belül tekintélynek örvendő személyek, munkások vagy parasztok, őket internálták vagy néhány éves börtönbüntetésre számíthattak.¹¹⁹

¹¹⁹ Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Budapest: Osiris kiadó, 2005. 406.

Bibliográfia

Forráskiadványok

Erdmann Gyula: *Békés megye 1956-ban. Források. I. kötet.* Gyula: Békés Megyei Levéltár, 2006.

Erdmann Gyula: *Békés Megye 1956-ban. Források. II/2. kötet.* Gyula: Békés Megyei Levéltár, 2007.

Sajtóforrások

Békés Megyei Hírlap, 1991. október 21. 3.

Dr. Bondár Imre: Halálra ítélték Mány Erzsébetet és Farkas Mihályt. *Békés megyei Népiújság*, 1957. január 12. 2.

Örsi Tóth László: Szent Bertalan-éj Békéscsabán. *Békés Megyei Hírlap*, 1992. március 11. 11.

Szakirodalom

Dányi László: *A Kazinczy utcai fiúk.* Forradalom és megtorlás Békés megyében – 1956. Békéscsaba: Dányi László, 2006.

Erdész Ádám: A forradalom fordulópontjai. A részvétel és támogatottság intenzitása egy alföldi városban, Gyulán. In: Miklós Péter (szerk.): *Forradalom közelnézetből. Az 1956-os forradalom és szabadságharc vidéki eseményei.* Hódmezővásárhely: Tornyai János Múzeum és Közművelődési Központ – Emlékpont, 2017. 55–68.

Erdmann Gyula: Az embertelen kádárista megtorlás, a büntelenek elleni bosszú példái a forradalom elfojtása után Békés megyében. In: Héjja Julianna Erika – Sáfár Gyula (szerk.): *Eárchívum. Tanulmányok Erdész Ádám hatvanadik születésnapja tiszteletére.* Gyula: Magyar Nemzeti Levéltár Békés Megyei Levéltára, 2017. 77–86.

Erdmann Gyula: 1956 Békés megyében. In: Erdész Ádám (szerk.): *Tények és üzenetek. A Békéscsabán 2006. november 3-án tartott 1956-os konferencia előadásai.* Gyula: Békés Megyei Levéltár, 2007. 39–52.

Görgényi Ernő: Forradalmi események Gyulán és Gyulaváriban 1956-ban. OKTV pályamunka. Gyula, 1993.

Gyulaváriné Szilágyi Ágnes (ö.á.): *1956 Gyulán. Emlékezések.* Gyula: Mogyoróssy János Városi Könyvtár, 2017.

M. Szabó András: Emlékezés – Hatvan éve történt. *Bárka*, 24. évf. (2016) 5. sz. 13–16.

Németh Csaba: Miért halt meg Mány Erzsébet? In: Szatmári Imre (szerk.): *A Békés Megyei Múzeumok Közleményei 36*. Békéscsaba: A Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága, 2012. 205–242

Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Budapest: Osiris kiadó, 2005.

Vánsza Pál: *Egy máskéntgondolkó életutja*. H.n.: szerzői kiadás, é.n.

Internetes források

Árpási Zoltán: Amiről beszélgettünk, az már történelem. *Eső irodalmi lap*. 2000/3.

<https://www.esolap.hu/archive/9/166.html> (2023. 01. 18.)

Erdmann Gyula: 1956 Gyulán.

<https://oktober23alapitvany.hu/wpcontent/uploads/2016/06/1956Gyulan.pdf> (2023. 04. 05.)

10 éve halt meg Nádházi János, a gyulai 56'-os Forradalmi Bizottság elnöke.

<https://oktober23alapitvany.hu/archivum/927> (2023. 04. 07.)

